

CASTELLO D'AMPURIES. — Torre romànica

LA TESI DE L'EMPORDA BRESSOL DE L'ART ROMANIC AVUI

per
ALEXANDRE DEULOFEU

Amb aquest títol publicava l'any 1961 el llibre en el qual demostro que, en efecte, és en el nostre Empordà i al Rosselló on es construeixen, entre els anys 700-900, les primeres esglésies romàniques, per a estendre's després per la Catalunya Pirenaica, traspasar els límits de Catalunya als voltants de l'any 1050 i avançar després d'aquesta data per Aragó i cordillera cantàbrica fins a Galícia i en forma de ventall per França, Itàlia i Alemanya. La meua tesi causà sorpresa i estupor. Acceptar-la era tant com negar el que deien totes les històries de l'art, el que s'explica en les escoles de belles arts, i en les càtedres d'història de l'art. Era afirmar que les corrents artístiques que es donaven com a certes i que ens feien venir l'art romànic i el gòtic d'Itàlia i del nord de França eren errònies, i que havíem de girar-les al revés, puix que enlloc de sortir d'aquells països, el veritable bressol de l'estil romànic eren les contrades de l'Empordà i el Rosselló i que d'ací, contra el que s'ha cregut fins ara, passaren a França i a Itàlia.

Quan vaig publicar el llibre comptava de trobar una forta oposició, especialment entre els professors oficials de la Història de l'art, els tractadistes i la gran majoria d'entesos. Doncs bé, no passà res d'això. Excepte la manifestació oral de sorpresa i estupor d'uns pocs, hi hagué el silenci més absolut. Ningú no comentà ni refutà per escrit la nostra tesi, i passà el pitjor que pot passar a tota innovació, és a dir, la guerra del silenci. Com diu el meu amic Dalí: «El que cal és que s'en parli encara que en parlin bé». El silenci més absolut es produí entre els nostres entesos, i, com sempre, ha tingut d'ésser de fora d'on han vingut les primeres manifestacions escrites favorables a la meua tesi. Citarem alguns llibres publicats a partir del 1934, és a dir tres anys després d'haver-lo publicat, per il·lustres erudits estrangers, els quals accepten la meua teoria. M. Dominique François en «Jardin des Arts», París. Marcel Durlíat en l'Art Roman en Espagne». Leopold Genicot, professor a l'Universitat de Lovaina en «Les lignes de fait du Moyen Age». M. Jean Baudry, president del «Centre International d'Etudes Romanes». Henri Focillon en l'An mil...».

A casa nostra, en tant, continuava el silenci més absolut i encara aquí han tingut d'ésser unes figures preeminentes de les lletres castellanes, les primeres que s'han manifestat a favor de la meua tesi. La primera és una lletra rebuda del gran erudit i crític d'art Sr. Camon Aznar, en fer-se la primera edició castellana de l'Empordà, Bressol de l'Art Romànic, en què el Sr. Camon Aznar m'escrivi dient-me: «La vostra tesi es molt important; d'ara endavant no es podrà escriure res sobre el romànic sense comptar amb el vostre llibre. I darrerament el marquès de Lozoya m'escrivi una llarga i elogiosa lletra que acaba amb aquestes paraules: «En mi Historia del Arte Hispánico» he dado gran im-

SANT PERE DE RODA

portancia al papel de Cataluña en la creación del románico y en su introducción en España de acuerdo con su teoría».

Solament un erudit de casa nostra, el senyor Josep Gudiol, en un llibre publicat a Mèxic titulat «Las Artes Gráficas en España», sense citar-me diu: «Les primeres construccions romàniques s'inicien en la zona pirenaica abans de l'any mil. Darrerament ha arribat a les meves mans el llibre titulat: «Tesoros Artísticos de España», realitzat per col·laboració d'un gran nombre de professors de l'Història de l'Art de la Universitat Complutense de Madrid que té com a Consultor Especial el propi Sr. D. Josep Camon Aznar. Aquest llibre acaba d'ésser editat ara, és a dir en 1972. Del capítol dedicat a l'art romànic copio les següents línies: «En el siglo X y comienzos del XI aparecieron a ambos lados de la frontera natural de los Pirineos pequeñas construcciones que presentaban las características románicas i que han sido bautizadas como «el primer arte románico...» Las primeras manifestaciones escultóricas románicas se producen en el siglo XI en la región catalana en torno a los talleres de Ripoll y del Rosellón...».

Podem dir, doncs, que el professorat oficial de l'Universitat de Madrid admet també l'origen empordanès-rossellonès de l'Art Romànic.

Causas del silenci

A part del fet natural i extraordinàriament accentuat a casa nostra de complir-se l'adagi que diu que «ningú no és profeta a la seva terra», hi ha el fet de que jo no sóc arqueòleg de professió, sinó farmacèutic, i això ha donat força a aquells que sense necessitat ni de llegir el llibre, hagin pogut creure que un farmacèutic no té autoritat per a tractar temes artístics. Doncs bé, vaig a respondre als silenciosos dient-los-hi que si jo enlloc de procedir del camp científic hagués procedit del camp de la història i de l'arqueologia, jamai no hauria pogut demostrar que l'art romànic ha nascut a l'Empordà, i és el camp científic el que m'ha obert el camp de la Història i de l'Art i m'ha fet trobar l'origen del romànic.

En efecte, fou fent els meus estudis de físico-química a la Facultat de Ciències Químiques i els estudis de Biologia a la Facultat de Farmàcia, que em vaig donar compte, que les cons-

SANT QUIRZE DE COLERA

tants en les propietats físico-químiques de les espècies químiques, les trobava així mateix en el camp biològic, en les espècies vegetals i animals. El criteri de que els éssers vius obeeixen així mateix a un procés exacte i matemàtic se m'aferrà quan em vaig donar compte de que el procés de reproducció el mateix en els éssers unicel·lulars que en els animals superiors obtenien a un procés matemàtic. Es ben sabut que el procés de gestació de l'ésser humà és de nou mesos. Es ben sabut també que cada espècie animal té un període de gestació constant per a cada espècie. Fou llavors que les meves observacions passaren del període de gestació a l'estudi de l'evolució del nou ésser i en principi vaig observar el fet conegut de tot-hom, de que els éssers humans néixen, creixen, arriben a la plenitud i segueix la decadència i finalment la mort, i si bé, des del punt de vista individual no sabem el dia que ens morirem, des del punt de vista col·lectiu sí que podem afirmar — a priori — que els nens que néixen en aquest moment dintre vint anys seran joves com el de

vint anys d'avui; que als cinquanta anys aquesta generació haurà arribat a la maduresa a la que seguirà l'envelliment i, determinant la mitjana aritmètica de la vida de l'home actual, podrem precisar el moment en què aquesta generació haurà deixat d'existir.

D'aquí em vingué el propòsit d'estudiar el procés de les generacions que es succeïxen per tal de veure si la llei biològica-matemàtica regia l'evolució d'aquestes generacions, i d'aquí vingué també el desig de fer l'estudi de les cultures i vaig començar per la cultura grega. Heus ací com vaig endinsar-me a partir d'aquest moment en els estudis històrics. Els resultats, per a mi, no podien ésser més satisfactoris. A l'estudi de la cultura grega, seguí la cultura egípcia, sumèria, iraniana, xinesa, índia i les cultures de Mèxic i el Perú. Vaig arribar al convenciment de que una mateixa llei biològica regia l'evolució d'aquestes cultures. Les conclusions essencials foren que totes aquestes cultures tenen un mateix període de vida que es de 5.100 anys, dividits en tres cicles de 1.700 anys

cada u, i cada cicle passa per les fases d'aristocràcia sacerdotal, aristocràcia de la riquesa i democràcia, en total sis segles i mig de fraccionament, per a entrar seguidament a l'època imperial en què les ciutats lliures passen sota el domini de nuclis imperials per un espai de deu segles i mig, que completen els 17 segles del primer cicle. A la fi d'aquest, els pobles tornen a trobar-se en un règim d'aristocràcia sacerdotal per a seguir la mateixa evolució que en el primer cicle i produir-se encara un tercer cicle amb la mateixa evolució polític-social, però, amb la decadència de totes les activitats i tornar a l'estat de vida primària. No podem entrar ara en l'estudi d'aquests cicles, cosa que deixem per als volums de l'obra completa, però, al lector que vulgui profunditzar en aquests estudis, li aconsellem que llegeixi el primer volum de l'obra completa «Naixement Grandesa i Mort de les civilitzacions» així com el resum de la «Matemàtica de la Història» que publicarem l'any 1951 i «La Pau al Món per la Matemàtica de la Història».

Anem ara a limitar-nos a posar de manifest com de l'estudi de les cultures universals vaig arribar a precisar el punt d'origen del romànic. De l'estudi de les cultures arribava a la conclusió de que aquestes no apareixen sobre els diferents llocs de la terra d'una manera arbitrària sinó contràriament apareixen seguint un ordre geogràfic i cronològic perfectes. La més antiga fins avui coneguda es la sumèria. Aquesta té el seu bressol en la regió del Delta format a les desembocadures de l'Eufrates i el Tigris. A aquesta segueixen, vers orient i vers occident, altres cultures, la Índia, la Xinesa, vers orient. La cultura egípcia, grega, la nostra cultura occidental, dita també romànic-gòtica, vers occident, i aquest trasllat es realitza no solament seguint un ordre geogràfic regular, sinó seguint una cronologia precisa. Com a exemple citaré l'aparició cronològica regular de les cultures egípcia, grega i la nostra. Abans de l'any 4.600 abans de Crist, les terres d'Egipte vivien a l'estat de vida primària i en aquestes dates comença un despertar espiritual seguit d'un despertar comercial i industrial, i es compleix el primer cicle de la cultura egípcia. Mentres, doncs, apareix aquesta cultura, els altres pobles de l'Europa mediterrània continuen a l'estat de vida primària. Als voltants de l'any 2.900 abans de Crist comença el segon cicle egipci i en aquells moments amb uns 150 anys de retard, per trasllat geogràfic, comença el primer cicle de la cultura grega en la part més propera d'Egipte, és a dir l'illa de Creta, i d'aquesta es transmetrà cap al nord a les costes de l'Àsia Menor, a les illes Cíclades i a Grècia fins a la Tessàlia.

La resta dels pobles mediterranis continuen a l'estat de vida primària. Segueix el tercer cicle egipci, i paral·lelament el segon cicle de la cultura grega. Aquest, però, ja no té el seu bres-

sol a Creta sinó que s'ha traslladat a les costes de la Jònia i de l'Eòlida i ja no es limita a Grècia fins a la Tessàlia, sinó que aquest procés creador es transmet per la Mediterrània per a arribar a Sicília i al sur d'Itàlia, que es coneix amb el nom de Gran Grècia.

Amb el començament del segon cicle grec comença també, amb el retard de trasllat del procés creador d'uns 150 anys, el primer cicle de la cultura ibèrica, i aquesta comença també a la part més propera de la Gran Grècia, és a dir, al sur-est peninsular ibèric en les províncies d'Almeria, Alacant, Múrcia, per a seguir avançant vers el nord per les regions mediterrànies de València, Catalunya i arribar fins a l'Occitània.

De la mateixa manera que en la cultura grega hem vist en passar del primer cicle al segon hi ha el trasllat del bressol de la cultura grega de Creta a la Jònia i a la Eòlida, així mateix en la nostra cultura occidental hi ha el trasllat del centre creador. Tots els historiadors, tots els arqueòlegs, tots els erudits, totes les històries de l'art senyalaven i encara senyalen com a origen de l'art romànic i gòtic, a Itàlia i a França. Era creença general que els benedictins de Monte Casino junt amb les seves prèdiques anaven extenent pel món l'art romànic. Jo no podia dubtar-ne, a més aquesta creença no estava en desacord amb el fet del trasllat del centre creador més cap al nord, però, així i tot, jo vaig voler comprobar-ho i començaments de l'època musoliniana vaig fer el meu primer viatge a Itàlia i vaig anar de dret a Montecasino, amb la creença de que allí trobaria una església romànica, i quina no fou la meva sorpresa en comprobar que no es tractava d'una església romànica, sinó d'una església de planta basilical i amb coberta plana sense el més petit indicatiu d'església romànica! Sortit del meu estupor vaig recórrer alguns poblets del Laci per a veure si hi trobava esglésies romàniques i el resultat fou totalment negatiu; tot eren esglésies de factura clàssica. No cal dir que el mateix vaig fer a Roma, amb el mateix resultat negatiu. Vaig tornar a casa amb el convenciment de que l'estil romànic no havia nascut a l'Itàlia central.

En un segon viatge vaig anar a la Toscana, i allí no vaig trobar-hi tampoc esglésies romàniques, vaig trobar-hi les magnífiques catedrals tan conegudes, algunes qualificades de romàniques per alguns tractadistes, però que no tenen res de romàniques, són esglésies, les més antigues, del segle XII, i sense estil determinat; són un aiguabarreig d'estils i d'influències diverses, però no són esglésies romàniques.

Vaig passar després, al nord d'Itàlia i el resultat fou que hi vaig trobar esglésies romàniques, però amb unes dades de construcció molt retrassades; els més antigues de segle XII, i solament a Milà vaig trobar-hi l'església de Sant Ambrós romànica, però, construïda en l'any 1080.

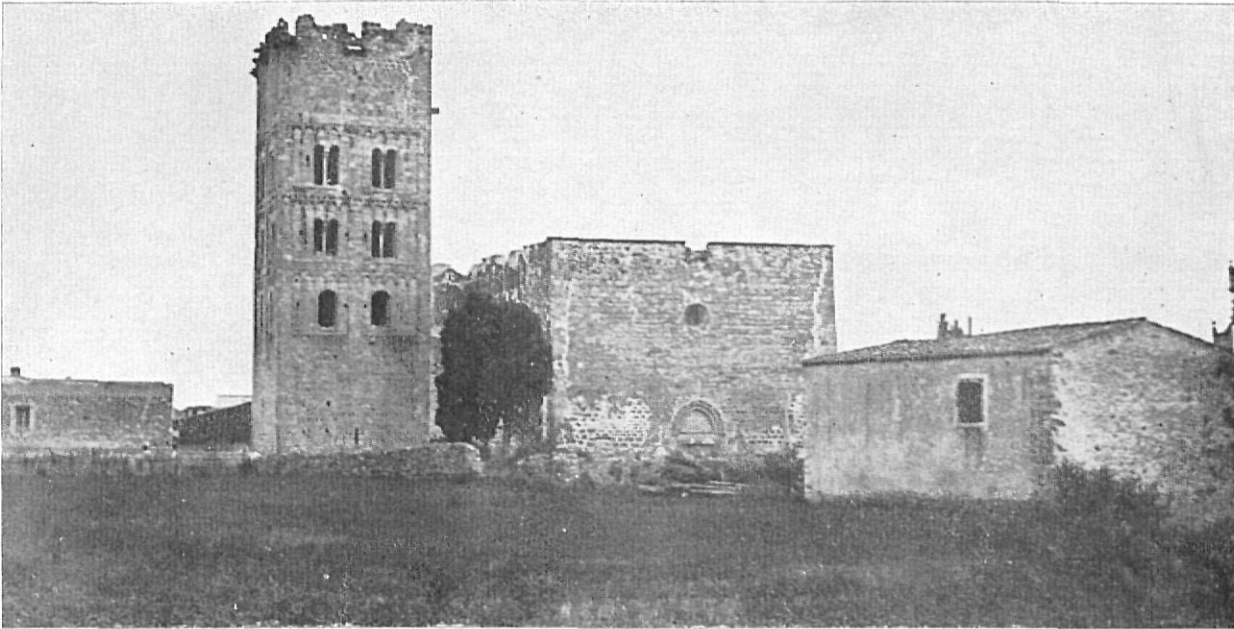

VILABERTRAN

Jo sabia que a França hi havia encara esglésies més antigues que Sant Ambròs i llavors vaig proposar-me continuar a França les meves investigacions i, poc després, com si la Providència guiés els meus passos, vaig anar a França per a passar-hi nou anys, en el moment que les meves investigacions em demanaven d'anar-hi, i a més la Providència em situà a la ciutat de Montpeller, on vaig passar quatre anys tancat a la Biblioteca de la Universitat, la més important d'Europa en documents medievals i vaig poder examinar tots els documents i tots els llibres d'aquesta biblioteca que feien referència al romànic. La conclusió fou que tots els arqueòlegs i erudits francesos estan d'acord en que el romànic apareix a França després de l'any 1050.

Després de perfectament documentat, vingué la comprovació directa i sobre les mateixes esglésies en els cinc darrers anys de la meua estada a França. Tancada l'Universitat de Montpeller per mor de la invasió alemanya vaig passar els cinc darrers anys en qualitat de músic professional fent **tournés** per tot el migdia de França, desde Marsella a Bordeus i al nord més amunt d'Aurillac en orquestres de **varietés**, viatjant constantment i fent funcions a ciutats petites i grans, i com sia que sempre tocàvem el

mateix, no ens calia assajar i el primer que feia en arribar a un poble era anar a visitar les esglésies, i aquesta tasca diària, puix que fora de les ciutats grans no hi passàvem pas més d'un dia, em va permetre estudiar les esglésies de l'àrea del romànic en la seua cronologia i situació geogràfica. La providència encara, com si seguís guiant les meves passes, em feu tornar a casa, per a comprobar com entre les nostres esglésies romàniques de Catalunya hi havia les més antigues que fins avui coneixem. Fou llavors quan, acompanyat per uns quants entusiastes del romànic, el nostre enyorat Ramon Reig, en Joaquim Fort el nostre fotògraf oficial, en Ramon Guardiola, actual alcalde de Figueres, en Quiroga i alguns altres menys constants, vam començar les nostres incursions per terres a l'Empordà i Rosselló, començant per les més assequibles, amb dades de construcció i actes de consagració perfectament conegudes: Sant Pere de Roda (700); Sant Quirze de Colera (800); Sant Genís les Fonts (820); Sant Andreu de Sureda (820); Sant Martí del Canigó (1006)... i de bon antuvi doncs amb la confirmació de l'existència d'esglésies romàniques que porten una antiguetat respecte a les de França de més de tres segles.

SANT MIQUEL DE FLUVIA

D'aquesta manera va manar fent els nostres mapes del romànic i després vaig continuar les meves investigacions per la resta d'Espanya, pel nord de França, Països Baixos, Anglaterra i Alemanya i encara un viatge per la Gran Grècia on vaig comprovar l'herència clàssica i les esglésies romànico-gòtiques que hi construïren els nostres comtes-reis que hi exerciren l'hegemonia, però aquestes esglésies ja són molt tardanes.

Els meus viatges, amb les dades de construcció de les voltes romàniques per Europa em permeteren fer els mapes de les diverses regions d'Europa que sintetitzo en els dos mapes (vegis pàg. 143 i 153 de l'Empordà tercera edició) que reproduïm, en els quals queden senyalades per a cada lloc l'aparició de la primera església romànica amb l'any corresponent a la construcció de la volta. Tal com hem dit aquest mapa ens demostrava com l'art romànic, i per les més allunyades, romànic-gòtic, es va anar extenent per l'occident de la península Ibèrica i en forma raidal per la resta d'Europa prenent com a centre Sant Pere de Roda.

L'Art de transició a l'estil romànic

Mentre portàvem a cap les nostres incursions per les nostres comarques, trobarem tres esglésies ben comptades que no s'adaptaven ni al tipus visigòtic ni al romànic. Eren uns tipus intermedis entre els dos primers. Aquestes esglésies són Sant Julià de Boada al Baix Empordà, Sant Mori a l'alt Empordà i Sant Martí de Fenollar en el Rosselló. Aquestes esglésies són iguals que les visigòtiques, és a dir, planta

rectangular, coberta plana i portes i finestres d'arc de ferradura, però amb la diferència essencial que en lloc de coberta plana tenien coberta de volta de ferradura. A mesura d'anar pensant en aquestes esglésies, vaig arribar a creure que podrien ésser esglésies de transició entre l'art visigod i el romànic. D'ésser així, el més propi és que n'hi haguessin en més quantitat, i llavors iniciarem la nova tasca d'anar a la recerca d'esglésies de transició, i els resultats foren òptims. En poc temps descobrírem una gran quantitat d'esglésies en runes, abandonades i la majoria desconegudes i aquesta gran quantitat ens permeté d'establir entre elles una gradació evolutiva que ens portava al convenciment de que constituïen graus d'evolució entre l'art visigot i l'art romànic. Aquesta gradació consistia en que les més acostades al dit estil visigot tenien l'absis de forma trapezial, els arcs de ferradura molt accentuats el mateix en la nau que en les portes i finestres i, a més, una petita llenca de pedres disposades en forma d'espiga (*opus spicatum*) i el volum de les esglésies molt petit. Un altre pas vers el romànic és el mateix tipus d'esglésies, però més grans, amb l'absis rectangular, amb els arcs de ferradura menys tancats i amb l'*opus spicatum* molt més abundant, i en una darrera gradació s'arriba a l'arc de mig punt, a la volta de canó, i a l'absis circular amb l'*opus spicatum* emplantant tot l'edifici. Les esglésies de transició sols les hem trobades en l'Empordà i el Rosselló, amb elles queda completat el procés evolutiu de l'art romànic que iniciat en les nostres comarques s'estendria regularment per tota l'Europa Occidental.